

Roma Bonckutė – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Filologijos katedros profesorė. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyriaus mokslo darbuotoja
Moksliniai interesai: lietuvių literatūros istorija, tekstologija.
 Publikavo šaltinių leidimus: Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955) (2015); Istorija Justinaus [autorius Marcus Iunianus Iustinus; vertė Simonas Daukantas] (2006)
El. paštas: romabonckute@gmail.com

Roma Bonckutė – Ph.D., professor at the Department of the Philology at Klaipėda University. Researcher at the Department of Textology at the Institute of Lithuanian Literature and Folklore

Research interests: the history of Lithuanian literature and textology. Some published works: Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955) [The Letters of Vaclovas Biržiška and Petras Jonikas (1948–1955)] (2015); Istorija Justinaus [The history of Iustinus translated by Simonas Daukantas] (2006)
E-mail: romabonckute@gmail.com

Roma Bonckutė

Klaipėdos universitetas

DAUKANTIZMAI VYDŪNO „PROBOČIŲ ŠEŠĖLIUOSE“

Anotacija

Straipsnyje tiriamas Simono Daukanto (1793–1864) istoriografinio teksto poveikis Vydūno (tikr. Vilhelmas Storostas, 1868–1953) dramoms. Vydūno publicistika rodo, kad nuo 1900 m. jo tekstuose pagausėja S. Daukanto paminėjimų, skelbiamos istoriko tekstų ištraukos. 1900 m. parašytoje dramoje „Probočių šešėliai“ aptinkama nemažai S. Daukanto intertekstų. Straipsnyje, remiantis S. Daukanto ir Vydūno tekstų lyginamąja analize, iškeliama hipotezė, kad dramų autorius buvo idealus istoriko tekstų skaitytojas ir iš jų perėmė koncepcijas, motyvus, vaizdinius. S. Daukantas Vydūną įkvėpė, ir šis sėkmingai vartojo daugelį istoriko sukurtų frazių, patekusių į lietuvių romantinės istoriografijos bendrųjų vietų sąrašą. Vydūnas pirmasis objektyvizavo S. Daukanto sukurtą pasaulį ir lietuviams leido scenoje pabūti senovės lietuvių vaidmenyje ir pasirinkti, kas, kuriant modernią lietuvių visuomenę, vis dar būtų aktualu. Analizė parodė, kad Vydūnas S. Daukanto istoriografijos sukurtą senovės lietuvių pasaulį pamatė kaip archetipą ir perkėlė į filosofinį lygmenį, sukūrė universalų asmenybės ir tėvynės jungties modelį, o dramose pateikė imitacinius modelius siūlomai aksiologijai patikrinti.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: istoriografija, literatūra, drama, daukantizmai, intertekstas, asmenybė, gyvenimo prasmė, Simonas Daukantas, Vilhelmas Storostas–Vydūnas.

Abstract

This article examines the impact of the historiographical work of Simonas Daukantas (1793–1864) on the dramas by Vydūnas (real name Vilhelmas Storostas, 1868–1953). From 1900 onwards, Vydūnas' published works increasingly featured mentions of Daukantas and excerpts from the

historian's writings. A number of Daukantas' intertexts are found in the drama *Probočių šešėliai* (Shadows of the Ancestors), written in 1900. This article, based on a comparative analysis of the writings by Daukantas and Vydūnas, raises the hypothesis that the author of the dramas was the ideal reader of the historian's writings, and took various concepts, motifs and images from them. Vydūnas was inspired by Daukantas, and used the historian's phrase '*bočių probočių*' (ancestors of ancestors) and the concept of '*tautos būdas*' (national identity) as a description of the essence of the nation, which is prevalent in his work published in 1845, and other concepts. He was the first to objectify the world created by Daukantas, and allowed Lithuanians to play the role of the ancient Lithuanian on the stage, and choose what was relevant in establishing modern Lithuanian society. The analysis reveals that Vydūnas saw the ancient Lithuanian world created by the historical writings by Daukantas as an archetype, and transposed it to a philosophical level. He also created a universal model for the link between the individual and the homeland; and in dramas, he presented simulation models for testing the proposed axiology.

KEY WORDS: historiography, literature, drama, intertextuality, personality, the meaning of life, Simonas Daukantas, Vilhelmas Storostas-Vydūnas.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v27i0.2161>

I v a d a s

Simonas Daukantas (1793–1864) – nacionalinės istoriografijos pradininkas, konceptualių ir intelektualinių požiūriu pralenkęs laikmetį, pirmasis lietuvių kalba parašytuose tekstuose pritaikė romantizmo estetikos kriterijus, modernizavo lietuvių rašomąją kalbą. S. Daukanto plunksnai priklauso daugelis lietuvių romantinės istoriografijos vaizdinių ir bendrųjų vietų, kurias perėmė, adaptavo ar transformavo daugelis XIX a. ir vėlesnių rašytojų: Motiejus Valančius (1801–1875), Antanas Baranauskas (1835–1902), Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932) ir kt.¹

Vydūnas yra pirmasis iš Prūsų Lietuvos lietuvių autorių, kuriam S. Daukanto istorijos turtingas naratyvas „paskolino“ temų, idėjų, reikšmingų detalių, įkvėpė sukurti ne vienos dramos scenografiją, personažų aprangą, dialogus. Vydūnas lietuviškai rašyti pradėjo ne iš įkvėpimo, o iš pareigos². Jis nemažai yra rašęs apie savąsias pastangas tobulai išmokyti gimtąją kalbą, apie šaltinius ir svarbiausius mokytojus³. Ne kartą yra atsiliepęs apie S. Daukantą, skelbė jo veikalų ištraukas. Kūrybinį kelią pradėjęs, atrodo, iš karto susipažino ir su istoriko tekstais. Jau pirmuosiuose V. Storosto draminiuose kūriniuose (pvz., „Pasiilgimas veldėtojo“ (1898, išsp. 1938); „Numânê“ (1899, išsp. 1911)) aptinkame S. Daukanto idėjų

¹ Plg. Bončkutė 2002; 2019a; 2019b; 2019c; 2019d.

² Vienne straipsnyje jis sako, kad „rodos po 1890 m. pradėjau rašyti ir lietuviškai. Dar labiau tam atsidaviau 1895 m., kaip Giedotojų Draugija buvo įsteigta ir aš pašauktas jai vadovauti. Teko rašyti giedojimui žodius, ale veikiai ir žodius vaidinimui sukurti“ (Vydūnas 1951, 11). Kitame straipsnyje rašo panašiai: „Pradėjau rašyti lietuviškus rašinėlius, kai 1895 metai baigėsi. Ir stengiausi kurti veikalėlių 1898 metams“ (Vydūnas 1937, 561).

³ Plg. Vydūnas 2008, 122–123.

ir jam būdingos leksikos. Manytina, kad S. Daukanto tekstai yra visų rašytojo istorinės tematikos dramų svarbiausieji šaltiniai.

Jau pirmieji S. Daukanto tyrėjai akcentavo jo įtaką lietuvių literatūrai⁴, bet iki šiol vis dar stokojama tyrimų, kurie šį poveikį sukonkretintų. Susipažinus su vydūnistika, matyti, jog nebūta bandymų rašytojo dramas suprasti S. Daukanto istorijos kontekste. Naujausioje, 2017 m. išėjusioje, Vaclovo Bagdonavičiaus ir Aušros Martišiūtės-Linartienės⁵ monografijoje „Vydūnas“ pastebima istoriko svarba, bet jo poveikis netirtas ir neaptartas (Bagdonavičius, Martišiūtė-Linartienė 2017, 113, 623, 633).

Straipsnyje dėmesys sutelkiamas į trilogiją „Probočių šešėliai“, nes joje ryškiai atskleidžiami saviti dramaturgo ir filosofo pasaulėžiūros bei kūrybos principai (Bagdonavičius 1987, 30).

Šio tyrimo problema – S. Daukanto istorijų poveikis Vydūno trilogijai „Probočių šešėliai“; objektas – trilogijos „Probočių šešėliai“ S. Daukanto veikalų intertekstai. Darbo tikslas – nustatyti Vydūno trilogijos „Probočių šešėliai“ šaltinius ir jų poveikį. Keliami šie uždaviniai:

- aptarti S. Daukanto ir Vydūno asmenybės paraleles;
- nustatyti daukantiškuosius šaltinius ir jų poveikio pobūdį misterijoje „Probočių šešėliai“, kitas dramas pasitelkiant kaip kontekstą.

Tyrimas paremtas įsitikinimu, kad Vydūnas buvo geras S. Daukanto veikalų skaitytojas, nes jo asmenybė formavosi panašiomis aplinkybėmis: abu augo vienodas vertybes puoselėjusiose šeimose; abu siejo gimtosios tarmės panašumai, meilė kalbai, tėvynei; abu buvo gerai susipažinę su Vakarų Europos literatūra, filosofija, mokslu; abu domėjosi Rytų kultūra, kaip senovės lietuvių kultūros ištakomis. Vydūnas daug kuo skyrėsi nuo S. Daukanto, gyveno kitoje epochoje, kitoje šalyje, todėl įdomu pažvelgti, kuriuo rakursu jis savo dramoje perteikė S. Daukanto koncepcijas, motyvus, vaizdinius ir kt.

Teksto analizei pasitelkiama: lyginamoji analizė, intertekstualumo prieigos.

Straipsnyje žodžiai *daukantizmai* ir *intertekstai* vartojami sinonimiškai.

Vydūnas – Daukanto skaitytojas

S. Daukantą ir Vydūną skiria 75-eri gyvenimo metai, dvi kartos. Tad istorikas Vydūnui tiktų į senelius. Intertekstualumo teoretikai pažymi, kad skaitytojo individuali kognityvinė sistema, o ne tapatus gyvenamasis laikas suponuoja kūrinio recepciją. Jie, rašydami apie skaitytojo, kaip bendraautorio, vaidmenį,

⁴ Rutenbergas rašo: „Daukanto įtekmė į tolimesnį lietuvių literatūros vystymąsi apsirėiškė didžiausia“ (Rutenbergas, 1922, 63).

⁵ Nuoširdžiai dėkoju prof. dr. Aušrai Martišiūtei-Linartienei, šį straipsnį perskaičiusiai ir išsakiusi pastabų.

pabrėžia, kad skaitytojas, kuris pajėgia iškoduoti kuo daugiau autoriaus teksto, turi daug panašių asmeninių bruožų, sutampa jų kognityvinė sistema (Кузьмина 1999, 62). Individualus kognityvinės subjekto sistemos turinys susideda iš visuotinių (Eco 1984, 17) ir nacionalinių (Eco 1984, 22–23) kompetencijų bei kalbos modelio (Кузьмина 1999, 44).

Vydūnas S. Daukanto pavardę ir žinių apie jo gyvenimą ir darbus pirmiausia, matyt, aptiko leidinyje „Ausra“. Kaip nurodo Vacys Bagdonavičius, vienas Vydūno brolis spaustuvėje, kur buvo leidžiamas laikraštis, mokėsi raidžių rinkėjo amato ir namo parnešdavo leidinių (Bagdonavičius 2009, 92). O Vydūno tėvui pradėjus lankytis „Birutės“ draugijos renginiuose, namuose nuskambėdavo vis daugiau lietuvių judėjimo naujienų ir veikėjų pavardžių, kol 1895 m. ir Vydūnas įsitraukė į patriotinį judėjimą.

1902 m. leidinyje „Bendraite“ yra Georgo Juliaus Justaus Sauerweino (1831–1904), Silvestro Valiūno (1789–1831), Liudviko Martyno Rėzos (1776–1840) ir S. Daukanto darbų ištraukų. Šiame rinkinyje buvo parinkta ištrauka apie Živilės ir Porojaus meilę, kuri paimta iš „Lietuvos istorijos“ II tomo (I tomas 1893; II tomas 1897 – *LI I*; *LI II*). Tai viena populiariausių teksto vietų, eksploatuotų ir kitų XIX a. pabaigos – XX a. pradžios rašytojų. Ištrauka pavadinta „Isz Daukanto Istorijos R.“, pasirašyta A. Bilele pseudonimu (Bilele 1902, 22–28). Šioje knygelėje kriptonimais pasirašytuose Vydūno eilėraščiuose nemažai randame S. Daukanto idėjų ir leksikos. Pavyzdžiui, eilėraštyje „Lietuwa“ ([Vydūnas] 1902a, 6) iš S. Daukanto paimti lietuviško kraštovaizdžio dėmenys („Lietuviai ir Žiamaičiai gyvendami giriose ir laukūse“ (*LI I* 61) ← „Kaip malonus man Kraštelei, / Girios ir Lankelios“), leksika („Wietra“, „Likims“, „aukauju“). Kitame eilėraštyje „Atsiminimas Senoves“ ([Vydūnas] 1902b, 21) S. Daukanto nežymėtų intertekstų randame dar daugiau. Eilėraštyje „Motinos kalba“ ([Vydūnas] 1902c, 65) atpažįstami kito istoriko veikalo – „Bud. Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių“ (*Bd* 1892) intertekstai: „Žodžeis reikšdavo Sžirdelę“ ← „tur sav įpatingą kalbą, butinai įvairią nū kitų kalbų, o aiskesnę ir skaistesnę už visas sziądien kalbamas, kurioje viską gali permanyti ir viską apreikszti“ (*Bd V*); „Kad ir barant ir graudenant“ ← „pirmu sugraudino pamokslu kuningus ir sviētą susirinkusį“ (*Bd* 100); „Be Kalbos mielū Tėweliū, / Lyg Sžirdies Tu but nuftokęs; / Ne minēt Taw wert Prabocziū“ ← „brangios boczių praboczių palaikos“ (*Bd VI*); „idant liūsybės savo nenustotu“ (*Bd* 83).

Leidinyje „Bendraite“ Vydūno parengta S. Daukanto istorijos ištrauka ir eilėraščių intertekstai rodo, kad jis jau ankstyvuojų kūrybos periodu gilinosi į istoriko tekstus: „Bud. Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių“ (1892) ir „Lietuvos istorija“ (*LI I* – 1893; *LI II* – 1897).

Tačiau ir vėliau parašytuose straipsniuose ar sukurtose dramose aptinkame arba istoriko pavardę, arba intertekstų, pavyzdžiui:

Kad **lietuvių tauta**⁶ yra garbės verta, tam dera ir Simano Daukanto darbas. Yra tai parašymas rašto „Lietuvos istorija“. Tūli abejoja moksliska jos vertybe. Daukantas aiškina lietuvių tautos gyvenimą nuo pat **giliausios senovės** lig 17-to šimtmečio. O pirmieji jo šaltiniai nėra atspėjami. Vienok visai regima yra, kad jis nori parodyti lietuvių **tautą didžia, garsia**, garbės verta iš pat senovės. Be abejonės, jis visa tai rašė tuo tikėdamas ir tai pajausdamas (Vydūnas 1990, 194).

S. Daukanto „Istorijoje žemaitiškoje“ (1834)⁷ ir „Būde“ pavaizduotas lietuvis kaip „sau žmogus“ rašytojo filosofijoje tapo kategorija. Aušra Martišiūtė-Linartienė pažymi, kad „sau žmogaus“ koncepcija galėjo būti perimta iš Henriko Ibseno (Bagdonavičius, Martišiūtė-Linartienė 2017, 556). S. Daukantas „sau žmogaus“ kategoriją perėmė iš Apšvietos veikėjų. Jis „Išrašų knygoje“ pasižymėjo (IK 10), kad svarbi yra knyga „Nauka obyczqjowa dla ludu“: „Którę autor est Grzegorz Piramowicz przystowie zacięty Żmudzin. – <aparty> – dyrb sau eit sau, giwen sau rasza sau, dainiuo sau, sau jokas przez to sobie swobodę oznacza.“ S. Daukantas senovės lietuvius aprašydamas kaip „sau esančius“, sąmoningai labai dažnai vartojo įvardį *sau* kaip išreiškiantį laisvę, pavyzdžiui: „sulą kaipo visų skanųjį gėrymą sav turėjo“; „padarynę isz jų sav tiekė“ Bd 90; „nekrupautu su sav lygiais žmonėmi grumtiesi“ Bd 94; „dirba sav, medžioja sav, gyvena sav“ LII 52. S. Daukantas, aprašydamas laisvus lietuvius, juos vaizduoja ne izoliuotai nuo visuomenės, o glaudžiai su ja susijusius, pirmiausia – su mažiausia bendruomeniškumo ląstele – šeima, paskui – su kariuomene bei kitomis krašto ekonominę ir politinę struktūrą palaikančiomis institucijomis.

Pasigilinus į S. Daukanto ir Vydūno gyvenimą bei kūrybinį palikimą matyti, kad juos sieja gimtųjų namų atmosfera ir tėvų diegtos dorybės; panaši lektūra; ištikimybė Apšvietos idealams – sąmoningas darbas su savimi, savišvieta, rūpestis tautos bendruomene ir jos švietimu, taip pat identiškas požiūris į kalbos svarbą žmogaus ir tautos gyvenime. Tiek S. Daukanto, tiek Vydūno išsilavinimas buvo paremtas ta pačia ir panašia lektūra. Abu buvo gerai susipažinę su Vakarų Europos literatūra, filosofija, mokslu; abu domėjosi Rytų kultūra kaip senovės lietuvių kultūros ištakomis. Istorikas ir filosofas skaitė daug tų pačių indoeuropeistų,

⁶ XIX a. pirmojoje pusėje tai nebuvo savaime aiškus dalykas. Kad istorikas šiuo požiūriu buvo modernus, rodo, jog S. Daukanto istorijoje, vadinamajame Jurgio Platerio nuoraše, „Darbay senuju Lituwui yr Zemaycziau“ (1822) Plateris istoriko žodį *tauta* braukė ir keitė žodžiu *giminė*. 1883 m. pirmajame laikraščio „Ausra“ numeryje Jonas Basanavičius, rašydamas *tauta*, skliausteliuose dar paaiškina (*giminė*) ([Basanavičius] 1883, 1).

⁷ Su ja Vydūnas susipažino kaip su Lietuvos istorija, kuri jau 1891 m. buvo pradėta publikuoti Amerikos lietuvių laikraštyje „Vienybė Lietuvininkų“.

filosofų veikalų bei antikinės literatūros kūrinių (plg. Gieda 2018; Pivoras 2018; Bončkutė 2015b; Lebedys 1972; Bagdonavičius 1987). Vydūnui istoriko tekstus suprasti padėjo svarbi aplinkybė – S. Daukantas lietuvių kalbos žinių sėmėsi iš Rytų Prūsijos lietuviškos raštijos aruodų⁸, todėl jo veikalų leksika Vydūnui buvo aiškesnė negu daugeliui XIX a. pabaigos Didžiosios Lietuvos veikėjų.

S. Daukanto ir Vydūno darbuose antropologinės kultūros dėmuo yra vyraujantis. Vydūno gyvenamuoju laikotarpiu susiklostė tipologiškai panašus visuomenės atgimimo procesas, tik jis kilo naujomis istorinėmis aplinkybėmis. Laikotarpio dvasia lėmė abiejų panašų mąstymą. S. Daukanto perimta ir plėtoja Johanno Gottfriedo Herderio (1744–1803) tautos, kalbos ir religijos kilmės samprata bei žmoniškumo koncepcija Vydūnui buvo žinoma ir artima. Tačiau Vydūnas yra prasitaręs, kad „paskutinių šimtmečių vokiečių mąstytojai“ jam tik „šviesino tuos regesius“ (Vydūnas 1990, 364), kurie užgimė dar tėvų namuose.

Nėra abejonių, kad tiek S. Daukanto, tiek Vydūno svarbiausi gyvenimo orientyrai buvo nubrėžti tėvų. Iš mažens patyrę žmoniškumą, jo ieškojo gyvenime ir jį diegė. Abu užaugę šeimose, kur asmenybė gerbta, visą gyvenimą stengėsi nekilnius dalykus daryti kilnius. Palyginus abiejų autorių pasisakymus⁹ apie gimtąją kalbą, matyti, kad ją abu traktuoja kaip svarbiausią mąstymo įrankį ir pagrindinį tautos dvasios dėmenį.

Abiejų veikėjų gyvenimo paralelės lėmė identišką etninę pasaulėžiūrą, asmenybės turtingumą, atsispindėjusius veikalų kalboje.

S. Daukantas apie lietuvių laisvę galėjo girdėti tik iš tėvų lūpų. Primintina, kai Simonui buvo dveji, Daukantų šeima dalyvavo Kosciuškos sukilime ir sukilėlių žygyje į Liepoją. Šeimoje buvo kalbama, kad motina veždavo maistą sukilėliams. Motina Kotryna Odinaitė–Jaušienė–Daukantienė buvo išskirtinė asmenybė. Nors S. Daukantas apie motiną nėra ko nors specialiai parašęs, jo santykį galima nustatyti iš jo tekstuose pasitaikančių autobiografinių elementų.

Kaip žinoma, vaikai iš motinų gauna kalbos jutimą, jų žodžiais kalba ir dainuoja. S. Daukanto tekstai leidžia spėti, kad jis save labiau tapatino su motinos Odinų linija, kuri galėjo save sieti su legendiniu Odinu. Jis laiškuose Teodorui Narbutui (Daukantas 1998, 500), „Būde“ ne kartą mini Odiną kaip lietuvių kunigaikščių patriarchą, pabrėžia jo svarbą.

S. Daukantas „Istorijoje žemaitiškoje“ ir „Būde“ senovės lietuvių šeimą vaizduoja ne vien kaip ūkinį vienetą, kur poros pagrindinis rūpestis – vaikų auginimas. Šeima istorikui yra bendruomenė, kurios narių veikimas formuojamas prasmės ir tikslo nustatymais, paremtais tautos praeities pasakojimais ir interpretacija, pavyzdžiui:

⁸ Plg. Bončkutė 2015; Bončkutė 2016.

⁹ Plg. IK; Bončkutė 2009; Vydūnas 1915, 1–3; Vydūnas 2008, 30–33.

Iš medės pargrįžę nemiegpudavo, bet vieni virves suko, kiti tinklus mezgė, kiti lunkus vyjo, vyžas vyžo, tubus vėlė, pasakodami boczių-praboczių karės žigius ir džiaugdamiės jų kantrybe ir dorybe linksmai vakarojo bei sav padargą tiekė; [...] Tėvų ir senųjų sakomi klausė, kuriūs karszinantis viežlybai bei padoriai gerbė bei slaugė. Neankstėsi nū butos arba ukės žigių, nekosojosi sziltose trobose, bet reikalui radusis lygia dalia perkunijoms griaunant, žaibams tviskant, linksmi gužūdavo ten, kur jų tėvainės garbė bei goda ar tėvų įsakymas siuntė. [...] Sziądien dar motyna, ar tėvas, drausdamu savo vaiką, sako: „stipk nenaudėli vietoje, ar žmogumi buk“; todėlgi iki sziol dar toje tautoje vagių, kropėjų, mergmoterių, gyvnaszių, maukų arba kekszių paklausais tegalėjai girdėti (*LII* 55–56).

Šioje netrumpoje citatoje yra lietuvių liaudies posakis, kurį motina ištaria vaikui: „stipk nenaudėli vietoje, ar žmogumi buk“. S. Daukantas ne viename savo darbe pateikia samprotavimų apie tai, kad tik prasmingas žmogaus gyvenimas, nukreiptas į savosios tautos visuomenę, turi vertę. Tai pabrėžiama kalbant apie vyriškąją tautos dalį, kadangi moteriai pati prigimtis suformulavo svarbiausius tikslus. Vis dėlto S. Daukanto kuriamoje visuomenėje moteris prireikus gali priisiimti vyro vaidmenį, kautis su priešais ir didvyriškai žūti. Identiška moters paskirtis tautoje fiksuojama ir Vydūno raštuose.

Moterį, kaip vieną iš galimų adresatų, S. Daukantas nurodė savo pirmajame veikale: „Atsakau muna kernotojems, jog asz ne diel mokitu wiru yr galwocziu, bet diel tu motinu rasziau, kurios geb sawa waykams darbus jų bocziu prabocziu pásakoty: o be rasztu daug kartu apsyrynk“ (Daukantas 1929, 13). Istorikas akcentuoja motinos reikšmę lietuvių kalbos išsaugojimui bei vaiko ugdymui. S. Daukantas, greičiausiai iš motinos perėmęs laiko patirties įprasminimo svarbą, anksti buvo pasiruošęs istorijos studijoms. Motinos protėvių liniją, kaip sakytą, jis įtvirtino ne vienoje teksto vietoje. S. Daukanto rūpesčiu 1847 m. motina palaidota Lenkimuose, prie bažnyčios, kur nuo XIX a. buvo laidojami tik nusipelnę asmenys. Taigi S. Daukanto mama, sprendžiant iš pavardės, – ypatingų protėvių palikuonė. Pavardė rodytų, kad giminės kilmės ištakose galėjo būti garsių asmenybių, net – žynių.

Vydūnas iš savo mamos Marijos Ašmonaitės buvo girdėjęs, kad „šeima esanti paskutiniųjų lietuvių žynių (krivių) giminės tiesioginiai palikuonys“ (Palijanskaitė 2018, 27). Tokia abiejų kūrėjų, jei ir tariama, giminystė įpareigojo. Vydūnas, apmąstydamas rašytojo uždavinį, yra pasakęs, kad jis ir „kiekvienas menininkas dirbdamas lyg užburia dvasios sušvitimą savo kūrinyje“, o kad to pasiektų, „[r]eikia pačiam būt žyniu“ (Vydūnas 2008, 25).

Vydūnas apie šeimos vertybes teigė, kad joje tvirtai laikytasi tradicijų, tačiau stipriai gerbta asmenybė, nevaržyti asmeniniai polinkiai, veikla. Jis rašė:

Taip tada, rodos, geriau ir pasiekiau [savo sąmone] prosenių sąmonės ypatin- gumą ir iš jo kūriau savo veikalus. Niekuomet nerašiau, jeib įtikčiau žmonėms, patenkinčiau jų užgaidas, negeidžiau rašydamas turtėti. Rašiau apsireikšdamas ir manydamas tuo gyvinąs tautą (Vydūnas 2008, 25).

Rytprūsiuose, kur Vydūnas praleido didžiąją savo gyvenimo dalį, jį supo gra- ži gamta, miškai, žydinčios pievos. „Tėvynė neatskiriama nuo žmogaus esmės“ (Vydūnas 2001, 69). Konkrečioje tėvynės erdvėje ir konkrečiame laike augan- tis žmogus nuo mažens regi ir mėgina suprasti „nuolatinę kaitą ir permainas pro kitų žmonių gyvenimus, leisdamasis pražysti jo paties gyvenimui“ (Vydūnas 2001, 68). Kiekvienas yra atsakingas už savo augimą, rašo mąstytojas (Vydūnas 2010, 51), daro poveikį tautai ir yra jai reikalingas. „Kiekvienas turi nuo savės pradėti“ (Vydūnas 1919, 56), – sako rašytojo personažas Tautnoras, ir tai tik patvirtina, kad visas Vydūno rašytinis palikimas yra išaugęs iš namuose įdiegto pasitikėjimo savimi, polinkio saviugdai ir dėmesio silpnėsimui.

Nors tėviškėje vešėjo vokiečių nacionalistinės idėjos, namuose lietuviybės skleidėja buvo motina. Jos dėdė – tėvo brolis Jokūbas Ašmonas, garsus visame Klaipėdos krašte sakytojas, pamiršęs protėvių istoriją, liepė nesiliesti prie „pa- goniškos“ praeities, bet iš jos lūpų skambėdavo švelniai ir jausmingai ne tik gie- damos giesmės. Vydūnas yra paliudijęs, kad kartais jie girdėdavo, kad „motutė dainuoja taip, lyg norėtų kažką nusiūpti, lyg dainuotų ką draudžiama“ (Bagdo- navičius 2005, 8). „Augusi vokiškumo beveik nepaliestame prie gražiosios Mi- nijos prigludusiame Lankupių kaime, savo dvasioje ji išsaugojo valstietiškuosius lietuviškos pasaulėjautos pradus, slaptą prierašumą prie liaudies papročių, dainų, pasakų, padavimų“ (Bagdonavičius 2005, 8). Vydūno motina ir viešumoje nieka- da neslėpė esanti lietuvė, vaikams nuolatos kartojo, kad gimtosios kalbos gėdytis gali tik žmogus, neturintis garbės ir teisingumo jausmo. Tad Vydūnui teko išgy- venti dviejų kalbų kovą. Vydūnas savo istoriniame veikale „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ aprašo kalbų kovą (Vydūnas 2001, 108–110). Apie ją gražiai užrašė Šemerys:

Tarp 10 ir 12 metų jis pergyveno ir kalbų kovą. Buvo taip. Motina su juo buvo svečiuose pas pažįstamus vokiečius. Nueinant jis buvo prašęs motinos, kad ji neprakalbintų jo ten lietuviškai. Motina nustebo: namie nieks nebuvo reiškęs paniekos lietuvių kalbai, ir tėvas net didžiūdavęs, o sūnus dabar gėdinasi. [...] Svečiuose jie buvo maloniai priimti ir kalbėjosi, žinoma, vokiškai. Staiga motina kreipėsi į jį:

– Weißt du es, Kind, was der Water dazu sagte? –

– (Ar tu žinai, vaike, ką tėvas į tai sakydavo?), – ji paklausė jo vokiškai dėl to, kad jis gėdinosi lietuvių kalbos. Ūmai užvirė jam kraujas. Jis negalėjo nieko

atsakyti, nes nesiklausė. Pauza. Visi sužiuro į jį. Tad jis atsistojo ir tikrai lietuviškai pasakė:

– Aš nieko negirdėjau. Tik taip sau galvojau! – ir jam atrodė, kad jis visu sieksniu užaugo aukščiau.

[...] Motina kažkaip ypatingai pažvelgė į jį ir toliau vėl kalbėjosi su kitais. Pagaliau ji išsitarė, kad metas baigt. Vaikui pasakė:

– Eisiva! –

Kaip gražiai tas skambėjo!

Ir šis motinos žodis jį labai sutvirtino. Ir jiedu išėjo.

Po to įvykio jis pajuto, kad lietuvių kalba tikrai graži yra ir verta ja kalbėt. Ir dar daugiau: nuo tada jis pažino savo gyvenimo uždavinį: nesigėdinti savo kilmės ir trokšti lietuviškumui garbės (Šemerys 1937, 44–45).

Vydūnas rašė: „Kalbėjau lietuviškai iš mažų dienų. Tėvas jau anksti mus mokė linksniuoti ir asmenuoti“ (Vydūnas 1937, 561). Tačiau tėvas, mokytojaudamas mokykloje, ir savo vaikus mokė, kad mokslo kalba jiems turi būti vokiečių kalba. „Vydūno kalbą vokiečių kalba veikė galbūt net dar labiau negu daugelio lietuvininkų kalbą. Mat ir Vydūno tėvas, ir pats Vydūnas buvo inteligentai, taigi nemaža bendravo su vokiečiais, vokiškai skaitė, rašė“ (Rimša 1994, 193). Vydūnas nurodė, kad ir lietuvių kalbos mokėsi iš vokiškų knygų. Jis prisiminė, kad tėvas jį mokė, pavyzdžiui, iš: Christiano Gottliebo Mielke'aus „Anfangsgrunde der litauischen Sprachlehre“ (1800), Friedricho Beckerio „Der kleine Litauer“, Frydricho Kuršaičio „Grammatik der litauischen Sprache“ (1876) ir jo žodyno, Oskaro Wiedemanno „Handbuch der litauischen Sprache“ (1897 m.), Karlo Brugmanno „Grundzuege der vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen“ (1897 m.), Adalberto Bezenbergerio „Beitraege zur Geschichte der litauischen Sprache“ (1877 m.), Augusto Leskieno ir Karlo Brugmanno „Litauische Volkslieder und Maerchen“ (1882 m.). Tik vėliau jis atsidėjo lietuvių kalbos studijoms, nes:

Man svarbu buvo mokėti gražiai ir aiškiai lietuviškai kalbėti ir rašyti. O naujam šimtmečiui prasidėjus, pasigavau Petro Kriaušaičio „Lietuvių kalbos gramatiką“, kurioj radau pavyzdinių lietuvių kalbos posakių ir stengiaus juos įsiminti. Toliau naudojausi Jono Rygiškio „Lietuvių kalbos sintakse“, „Mūsų žodyneliu“, „Lietuvių kalbos gramatika“ bei „Linksnių ir prielinksnių knyga“ (Vydūnas 1937, 561).

Vydūnas, be abejonės, lietuvių kalbos mokėsi ir iš lietuviškų tekstų, pirmiausia iš tų, kaip minėta, kuriuos ir kitiems siūlė, juos spausdindamas rinkinėliuose, ir, žinoma, greta kitų buvo S. Daukanto tekstai.

Manytina, kad abu iš šeimos išsinešę veikimo kitų labai imperatyvą, todėl abu pakrupo tautos ugdymo darbui. Abu ėmėsi steigti lietuvių tautos ateičiai svarbias vertybes, remdamiesi praeityje galėjusiais įvykti pavyzdiniais probočių gyvenimo įvykiais. Abiejų šeimose palaikytas pasakojimas apie praėjusius laikus šeimos narius mokė elgtis dorai ir atsakingai, asmeninius troškimus derinti su bendruomenės poreikiais. Dar ankstyvoje jaunystėje išmokyti priiimti atsakomybę, įgiję už kitus daugiau žinių, kiekvienas savo bendruomenėje užėmė moraliai aukštesnio autoriteto poziciją, o raštuose tai atsispindėjo nevaržomos minties raiška.

Apibendrinant galima teigti, kad panaši etninė kūrėjų pasaulėžiūra Vydūnui padėjo iškoduoti istoriko tekstuose slypinčias idėjas. Trys minėti svarbiausi individualių kognityvinių sistemų sutapimai sudarė energetinio rezonanso sąlygas¹⁰. Vydūnas ir savo asmenybės turiniu, ir gelme, išsilavinimu buvo pasirengęs kūrybingai perimti ir pritaikyti savo dramoms įvairius S. Daukanto tekstų lygmenis: morfologiją, leksiką, žodžių junginius, vaizdinius, koncepcijas, idėjas, ritmą ir pan.

„Probočių šešėliai“

Vydūno trilogija „Probočių šešėliai“ (parašyta 1900 m., pastatyta 1901 m., publikuota 1908 m.) neišsitenka kasdienėse situacijose, dėmesys kreipiamas į universaliuosius klausimus, keltus visose tautose, visais laikais, todėl ir istoriko intertekstų gausiausia¹¹. Šioje dramoje iš S. Daukanto paimta idėja, kad tauta stipri ir laisva, kol gyvenimo tikslus kuria atsižvelgdama į didingus protėvių darbus bei siekia juos pakartoti, laikosi tų pačių per amžius nugludintų *bočių probočių* įstatymų: „senu įpročiu sziądien dar sakoma yra: duok žodį, žodis atėjo, arba, kas yra žadėta, tą reik ir attiesti, arba tai senųjų žodis“ (Bd 31). Istorikas

¹⁰ Intertekstualumo teorija operuoja *energijos* sąvoka, tačiau prisimintinas ir Wilhelmas von Humboldtas, kurį S. Daukantas skaitė, kuris pabrėžė kalbos gyvastingumą, nuolatinį žodžių papildymą idėjomis, suteikiant jiems energijos. Kad žodis taptų žodžiu, jis turi ne tik įgauti garsinį apvalkalą, bet tapti darniu garso ir prasmės dariniu. Kalba suvokiama kaip nuolatinis vystymasis: „Man muß die Sprache nicht sowohl wie ein todes Erzeugtes, sondern weit mehr wie eine Erzeugung ansehen“ (Kalbą reikia matyti ne kaip negyvą veiklos produktą, o kaip pačią veiklą): Wilhelm von Humboldt. Übergang zur näheren Betrachtung der Sprache, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts, Faksimile-Druck nach Dümmlers Original-Ausgabe von 1836*, S. 38, prieiga internetu: <<https://archive.org/stream/berdieverschied00humbgoog#page/n19/mode/2up>>. Vydūnas rašė: „Energingai kalbėdami greittiau energingai ir veiksime. Tikra tām rodiklė bus reikšmingiausioji ir trumpiausioji žodių forma, kuria kalbėdami naudosimės ([Vydūnas] 1915, 40).

¹¹ Vėlesniuose rašytojo draminiuose kūriniuose jų nesumažėja. Pavyzdžiui, „Amžina ugnis“ (1913), „Vergai ir dikiai“ (1919), „Laimės atošvaita“ (1934) ne tik pavadinimai, su S. Daukanto darbais susiję, bet ir ten keliamos idėjos. Dramoje „Laimės atošvaita“ Vydūnas įvedė protagonistą mokytoją Daukantą – tuo ne tik paliudijo savo kūrybos ištakas, bet ir nurodė jų svarbą.

išlieka Vakarų Europos *logos* tradicijoje: žodis steigia tikrovę, praeitis, dabartis, ateitis susiejamos per žodį (pasakojimą). Šioje tradicijoje – *logos*=*Dievas*, arba *žodis*=*tiesa*. Graikų pirmieji istoriografiniai darbai vadinosi *logografoi* – parašytas žodis / pasakojimas. Tad tradicinė istorija buvo istorija-pasakojimas, istorija kaip praeities visumos atstatymas (Le Goff 1992, XX). S. Daukantas nuo tada, kai protėviai ėmė perduoti pasakojimą apie įsimintinus gentainių darbus, giminę vadina tauta¹². Jis, remdamasis Johanno Voigto istorija, aprašo, kad nuo tada, kai tauta susitaria laikytis įstatymų, jai būtinas vienas Dievas, kaip aukščiausias patarėjas ir tvarkos palaikytojas. S. Daukantas, kaip ir daugelis filosofų, švietėjų, religiją traktuoja kaip žmonių sukurtą instituciją savo visuomenės gyvenimui organizuoti ir jį palaikyti, nė kiek nenuvertindamas jos svarbos. Tai paliudija jo veikalai, kur detalčiai aprašomas Dievo įkurdinimas gražiausioje krašto vietoje (ją pasirinko pats Dievas), kad kiekvienam primintų susitarimą, būtų elgesio normų kodeksas, kad nuolatinėmis aukomis žmogus mokytųsi ne pats viską suvartoti, bet dalintis su kitais. Be to, aukojimas ir ritualas (teatras) išlieka ilgiau net tada, kai jo atsiradimo istorija užmiršta. Priešams užpuolus, dievų buveinė, kaip tautos švenčiausios vietos simbolis, turėjo būti ginama, nes su ja pražūtų ir tauta. Štai ilgesnė citata:

Apsiėmus svietui klausyti tų įsakymų, liepė vieszpats (Krivių-Krivaitis) Brutenis ažuolo kamiene tris ūksus iszręsti; kada tą padarė, idėjo tris dievaiczius su dide iszkilme ir goda; alvienam dievui padėjo tenai apierą ir dovanas. Paskui liepės vieszpatis svietui lauke nakvoti, kaip butu dievai patys to linkį, idant jis ryto-metą jų valią jam apreiksztu. Naktovida kėlusis baisi audra; ėmę žaibai tvaskėti, perkunijos griauti ir lytus it viedru versti, taip jog svietas tūmi nusigando. Iszauszus, saulei linksmai tekant, liepės Krivių-Krivaitis (vieszpats) Brutenis mal-ką krauti, kurią kunigams sukrovus liepės tenai svietui prisiartinti. Tūkart kėlėsis pats vieszpatis ir taręs jam: „girdėjote praėjusią naktį, kaip mūsų dievai graudingų balsu perkunija su manimi bylodami liepė jums apreikszti, jog nū sziol toje vietoje ir tame liekne yra jų buveinė, į kurią dovanas ir apieras reiks atdūti. Nepalytėtinais arba szventais yra dar kuningai, vaidelėmis vadinami, kurie dievams apieras dūs ir patys ne toli nū žinyczios gyvens; tas krasztas, kuriūmi mumis dievai apveizdėjo, vadinsis nū mano vardo Brutėnija (Parusnė), o pagal dievų linkėjimą toje vietoje, kurioje tas szventas ažuolas timso ir kurioje asz rumūse savo su kuningais gyvenu, bus Rikanta arba vieta ukės valdžios. Įsakęs svietui dievų bijotiesi ir jų gūdūti bei vienybėje tarp savęs gyventi, paleido jį namon (*LI* 42).

Tautos kalba užfiksavo visus ilgos istorijos etapus („Jei būtų Lietuviai ir Žia-maicziai iszmokę arti, sėti, dalydauti ir kariauti nū Žuvėdų, arba Gudų [...],

¹² XIX a. pirmojoje pusėje tai nebuvo savaime aiškus dalykas. Kad istorikas šiuo požiūriu buvo modernus, rodo, jog S. Daukanto istorijoje, vadinamajame Jurgio Platerio nuoraše, „Darbay senuju Lituwui yr Zemaycziau“ (1822) Plateris istoriko žodį *tauta* braukė ir keitė *giminė*.

vardai javų, padargos, apdaro, ginklų ir indų butų esą žuvėdiszki arba gudiszki“, *LII* 43). Nesvarbu, kad kalba keitėsi, kad jai atsiradus lietuviai vadinosi ne lietuviais (*indijonys*, *masagetai*, skitai, getai, heruliai / *giruliai*), – visa tai tik atspindi senumą, turtingą istoriją. Jei kalba turi žodžių visoms gyvenimo sritims pavadinti, ji yra senos tautos kalba. Glaudų kalbos ir tautos ryšį Vydūnas trilogijoje išsako ne kartą. Pavyzdžiui, Kernius dialoge apsikrikštijusiam Mantvydai sako:

Ak, mielas kungas tik vis brangina,
kân siūlo svetimi ateiviai,
o ko jie pātis neigi tiek negārbin,
[...]
Tai ne Lietuviū būdas buvo,
nors jau iġlengvo pradeda įvisti.
Bet mums vienībė ardoma,
ir pātis skiriamės nuo Probotġiūn (Vydūnas 2012, 29).

Šioje citatoje „ateiviai“, „negārbin“, „Lietuviū būdas“, „įvisti“, „vienībė ardoma“, „Probotġiūn“ paimti iš S. Daukanto.

S. Daukantui pirmiausia reikėjo suprasti, kokia kalba parašytą istoriją skaitytojas priimtų kaip tiesą. Jis atsisakė religiniuose raštuose vartotos kalbos (*Kirchen Sprache*), kuri buvo kuriama arba svetimųjų misionierių, jos gerai nemokėjusių, arba lietuvių, kurie, bijodami nukrypti nuo tekstų, mintį išreiškė pažodžiui, t. y. nutolo nuo lietuvių kalbos principų. Tokia kalba neatitiko lietuvių mąstymo ir, vadinasi, negalėjo skelbti tiesos. S. Daukantas, veikiamas J. G. Herderio ir daugelio kitų vokiečių lyginamosios kalbotyros tyrėjų idėjų, kurdamas rašomosios kalbos koncepciją, orientavosi į gyvąją kalbą (plg. Subačius 2018) ir rėmėsi tais tekstais, kurie buvo sukurti remiantis tuo pačiu požiūriu (Daukša, Donelaitis, tautosaka) (plg. Bončkutė 2015a). S. Daukantas ne tik rėmėsi gyvosios kalbos principais, bet ir šaltinius interpretavo iš lietuvių pozicijos. Jis gerai suprato, kad ne fakto tikslumas (nors XIX a. yra fakto amžius!), o įtaigus pasakojimas, kurį tauta priims kaip teisingą, juo patikės, galės nugalėti užkariautojų panieką ir pradėti ilgą ir sunkų laisvėjimo kelią.

Le Goffas sako, kad laiko koncepcijos pagrindinis dėmuo – praeities ir dabarties atskyrimas (Le Goff 1992, 1). Istorija dėmesinga tik vertai praeičiai. S. Daukantas laisvą lietuvių tautą vaizduoja iki Liublino unijos. S. Daukanto istorijos koncepcijoje po 1569 m. tautos valdančiajame sluoksnyje nebuvo nieko, kas galėtų būti pavyzdžiu ateičiai. Vydūno brandi istorinė savimonė atsispindi būtent gebėjimu suprasti, kaip dabarčiai svarbi praeitis. Trilogijos paskutinės dalies „Šventoji ugnis“ remarkoje nurodyta: „Laikas: Praeitis, dabartis, ateitis“. Vydūnas tautos atgimimui svarbų laikotarpį nurodo prieš karą su kryžiuočiais

(Vydūnas 2012, 24), t. y. į paradigmą neįtraukia Lietuvos krikšto. Vydūnas, remdamasis S. Daukanto tekstu, į Kerniaus lūpas įdeda žodžius: „Nusitikėjimân jûn mokslas skelbia, / kân turime krauje iš Probotçiûn“ (Vydūnas 2012, 31). Skelbiama mintis apie bendražmogišką Dievo sampratą, glūdinčią kiekvieno žmogaus sąmonėje, ir ne taip ir svarbu, kuriuo vardu jis vadinamas. Vydūnas perteikia S. Daukanto mintį, kad kryžiuočių karas buvo grobikiškas, prisidengus kilniu tikslu. Šis melas amžiams bėgant atsisuko prieš juos: krikščionybė, Dievą suvedusi į dogmą, naikino jį savo pačios rankomis. Vydūnas atmeta dogmatinę Dievo sampratą. Dramos finalinėje scenoje garbinama šviesa, saulė, tai yra – kas žemei ir žmogaus gyvenimui gyvybiškai svarbu. Vydūnas, kaip modernistas, Dievą ir pasaulį aiškina panteistiškai. Jam artimas ir J. G. Herderis, kuris sakė, kad Dievo ieškojo istorijoje, bet rado gamtoje (Zusi 2007, 90).

Ne tik dvasiniame, bet ir materialiaame gyvenime, anot S. Daukanto, senovės lietuviai išmintingai laikėsi tėvų tradicijos: saikingai vartojo gamtinius išteklius, nesiekė įgyti daugiau, negu reikėjo gyvenimui. S. Daukanto koncepcijoje senovės lietuviai buvo laisvi, kol laikėsi tradicinės kultūros (*akylumo*). Tačiau šis aukso amžius baigėsi. S. Daukanto papasakotoje laisvės praradimo paradigmoje kaltė krenta senovės lietuvių diduomenei, kuri pirmoji susigundė kitų kraštų gėrybėmis, ir nesaikingas jų troškimas pažeidė pusiausvyrą. Kai viena tautos dalis – aukštuomenė – savo palikuonims jau neperdavė kultūros (pvz., religijos), kaip bendros verčių sistemos, įvyko skilimas. Jaunoji karta prarado gyvenimo orientyrus ir tikslą. Atsiradęs įtrūkis kultūroje tautą suskaldė, vientisą istorijos pasakojimą praradusiesiems buvo lengva įskiepyti kitus tikslus, kurie nuvedė tautą į pražūtį. S. Daukantas, nors ir ribojamas raiškos, žodžių stygiaus, atkreipė dėmesį į atminties išsaugojimo svarbą („amžiną minawonę“, *Bd* 123), suprastą jau antikoje. Atmintis reikalinga istorijos pamokoms išmokti, klaidoms suprasti ir jų nekartoti. S. Daukantas nebuvo naivus, jis buvo Apšvietos auklėtinis, suprato švietimo naudą, palietė kultūrinių mainų temą, tačiau parodė, kad praeityje mokėta išlaikyti pusiausvyrą tarp tradicijos ir perimamų naujovių. Norint išlaikyti tautinį tapatumą, atsinaujinimas, progresas turi vykti neperžengiant per amžius patikrintos aksiologijos.

Vydūnas, kaip galima spręsti iš pirmųjų pjesių, pirmiausia iš istoriko perėmė nutautėjimo dinamikos ir tautos vedlio¹³ būtinumo idėją bei su tuo susijusią leksiką. To meto Prūsų Lietuvos kontekste tai buvo jautriausios temos. Komedijoje „Numânê“ (pastatyta 1899 m.) jis nagrinėjo tautybės išsižadėjimo ir laipsniš-

¹³ Plg. S. Daukanto istorijoje: „Garbinami dar buvo garsus karvedžiai arba atmonai, garbingi įstatytojai, didi jų tautos išzminčiai, ne kaip dievai, bet kaip didi geradėjai ir išgelbėtojai savo tautos nū svetimos vergybės, kuriūs nū to vadino virszaicziais arba szventbroleis: tokiais buvo Smulkys (Zomolksis), Odins, Alkis, Nemuns, Vaidavitis, Kernius, Kukaitis arba Kukvaitis.“ (*Bd* 95).

kos moralinės degradacijos temą. Pavyzdžiui, Vydūnas šiame kūrinyje į pajėgaus ūkininko lūpas įdėjo istoriko frazę „botčių–probotčių palikimas“ ir žodžius „Viskân, kas tėvų paliekama, reikia labai augtai statiti. Ipatčiai vardâ ir dorâ!“ (Vydūnas 1911, 21) ← „boczių praboczių žilos senovės palikimu“ (Bd 122); „Tėvo palikimu“ (Bd 144).

Matyti, kad Vydūnas pasako tą patį, ką S. Daukantas – svarbu atmintis, ji naujoms kartoms perduoda pasiteisinusį tautos gyvenimo modelį. Komedijoje „Numânê“ ūkininkas Kobšus gyvena savo tėvų žemėje, yra sėkmingas (turi gražias dukras, kurių dairėsi sau į žmonas ne vienas), nes laikėsi protėvių tradicijos („O pagal jū paveikslâ gîventi“, Vydūnas 1911, 21) ← „idant tūmi paliktu svietui paveikslâ savo kantrybės ir stangybės“ (Bd 141).

Vydūnas, pasitelkdamas ir Vakarų mąstytojus, „Probočių šešėliuose“ sprendė dar porą archetipinių temų – atminties, gero pavyzdžio svarbos asmenybės tapsmui bei vadovo / filosofo ir tautos santykio. Tiek S. Daukanto istorijoje, tiek Vydūno kūryboje vyrauja samprata apie būtinas tautai asmenybes, kurios ir sau, ir kitiems formuluoja visai tautai bendrus tikslus. Vienus iš tokių pirmųjų legendinių herojų S. Daukantas nurodo Brutenį ir Vaidevutį:

[...] buk sekamamjame amžiuie gimus Kristui du broliu *Brutenis* ir *Vaidovitis* arba kaip kiti raszo Vaidevutas norėdamu stipresnei ukės rėdą suvaržyti ir tampresniai tautos savo neprietelius ramdyti, suvadinusiu sviatą į Parusnę ir tarusiu jam valdimierą sav arba rykį pakelti, kurs galētu stipresniai jų ukę valdyti, [...] „[...] Jei tą [bičių gyvenimą] kasdieną savo akimis regite, tai iszmingingai galite ant savo naudos atversti, beje: pakelti sav vieszpatį ir į jo valdžią savo valią pavesti. Jis jusų netaikas taikins, abydas ir galžudes nudraus, dorą ir teisingą globs ir kožną nū visūmenio paojaus paglemsz (Bd 120).

Vydūnui S. Daukanto sukurti senovės lietuvių mitologinių vadų portretai suteikė medžiagos filosofinei tautos vedlio figūrai vizualizuoti. Vydūnas trilogijos prologe įveda protagonistą Tautvydą, kurio dvasinę būseną išreiškia scenoje gulįs sausas stuobrys su šaknimis. Tautvydos personažas įkūnija daugelį XIX a. antrosios pusės lietuvių inteligentų, praradusių savo lietuviškas šaknis, užmiršusių, kas jie yra. Pagrindinis veikėjas Tautvyda turi ne tik atbundančio lietuvio bruožų, bet ir graikų literatūros herojaus *arētē* (lot. *virtus*). Autorius, apibūdindamas jo išvaizdą, nurodo, jog tai laibas vyrukas, apsitaisęs šviesokais rūbais, panašiais į graikiškus (Vydūnas 2012, 8). Tautvyda prologe sako, kad jį žadėjo įvesti į šventyklą,

Betgi dabar –
kur čtai ir vėl esu, – kaip jau nekartą! (Vydūnas 2012, 9).

Vydūnas, pasitelkdamas amžinojo sugrįžimo mitą, scenoje siekia perteikti iš sąstingio / miego pakirdusio žmogaus / lietuvio kelią. Pasitelkęs Platoną (plg. Platonas 1999), Vydūnas vaizduoja Tautvydą, kurio siela nieko neatsimena. Tačiau kūnas intuicijos lygmenyje jaučia kažką buvus. Tautvyda, klajodamas po svetimas šalis („toli [...] ant antro jūrų kranto“), vis ilgisi tėvų namų, probočių tėvynės ir Romuvos, kaip amžinos ramybės. Tačiau jis ir namo sugrįžęs vis įkrenta į sapną, t. y. į nesąmoningo žmogaus būseną, suvokia tai ir iš visų jėgų bando suprasti, kas tikra, kas ne, iš kur nerimas, kodėl širdyje ilgesys. Daiva (likimas, tėvynės personifikacija, *genius loci*) jam taria:

Miegi! Bet pats nusimanai.
O tai jau tau geriau neng tiems,
kurie nežino, kad jie miega (Vydūnas 2012, 15).

Protagonistas Tautvyda įžengia į naują gyvenimą, t. y. artėja prie savosios esmės, pro angą („Ir įžengiau pro angą, / Pasiilgims vadino“, Vydūnas 2012, 9). Nors pats žodis yra žinomas iš Martyno Mažvydo, tačiau jis S. Daukanto tekste yra ne kartą pavartotas, kai aprašomas slaptas įėjimas į pilį, Romovės ar Perkūno žinyčių Vilniuje, pavyzdžiui:

Didelioje ligmėje pagiryje stovėjęs nū amžių augsztas ir didei druktas ązoulas,
tūįtimpos žaliūjās, beje: vasarą ir žiemą, kursai buvęs szesziais kampais zomatais
aptvertas, pryszakinėje sienoje netoli nū ąžūlo buvusi anga, o užpakalinėje rusiai,
kuriūse indos ir kiti įrankiai, tai lietai derą, buvę laikomi (*Bd* 85).

Prologe Tautvyda sako:

Ar svetimi visi draugai,
kad nesiliaudama čirdis vis įieško
toli savųjų – oi, toli –
kaip ir ant antro jūrų kranto,
kur, kaip nuduoda, būs tėvų namai,
būs tėviškė, tėvînė Probotčių,
būs amžina ramībės Romuva (Vydūnas 2012, 10).

Tautvyda iš pradžių rodomas gyvenęs tarsi dekartiskąjį gyvenimą sapne. Sapnas padeda Vydūnui perteikti nesąmoningo Tautvydos gyvenimo tarpsnį. Tačiau Tautvyda sako, kad „regiu tos plėnios tamsumoj / sublizgantčiā stebētînā šviesībę“ (Vydūnas 2012, 11) ← „plynūse laukūse“ (*LI I* 45); „plyname lauke“

(*LII* 82). Vydūnas Tautvydos tarpinę būseną tarp sapno ir gyvenimo susieja su tėvynės praradimu, šaknų / istorijos nežinojimu. Nežinią dramoje simbolizuoja šešėliai. Šešėlis – ir mirties archetipas, todėl žmogus, nutraukęs su tėvyne ryšį, yra tarsi miręs:

Tuğtumâ tematau
ir negîvumâ!
[...]
Ir kur gîvîbê jau lîg mojo,
tçia çmêkço tik çeçêliai (Vydūnas 2012, 10).

Dramoje Tautvyda nujaučia, kad kažką jis savyje nešioja, tad jo intuicijos turinys – istorija. Daiva padeda ją prisiminti. Susigrąžinęs istoriją, Tautvyda žinos, kaip gyventi: „sielos âkîs atsivers“ (Vydūnas 2012, 10). Kai Daiva pabudina Tautvydą, jis pamato tėvynę, bet iš karto nusimena, nes ji „negîvai tamsi“ (Vydūnas 2012, 14). Genijus pataria į tėvynę nežvelgti svetimųjų akimis. Vydūnas, remdamasis J. G. Herderiu, kurį labai vertino S. Daukantas, tėvynę palygina su gamtoje vykstančiais procesais:

Nezvelgki î têvîne.
su svetimûjû akimis!
Jie peikia, kas ne jû.
Bet argi geras vaisius
nepasilieka tos patçios vertîbês,
ar jau nunokes ar dâr ne?
Taip ir su tautomis.
Ar jos içkilusios, ar zemos,
zmonijoj kiekviena tur savo vietâ.
Tçia ji tur nokti ir parneçti vaisiû (Vydūnas 2012, 18).

Tautvyda pamato savo praeitį (trilogijos pirmoje dalyje jis – Mantvydas, o antroje – Mykolas), ir keldamas, ir krisdamas mėgina keistis, atsisakyti gyvenimo tik sau, išsikelti kilnius tikslus: „Iç Lietuvos gîvîbê duota, / dël Lietuvos tur bûti ir naudota“ (Vydūnas 2012, 167). Vydūnas savo gyvenime buvo pajutęs, kaip sudëtinga neatkristi nuo pasirinkto tikslo¹⁴, todėl trilogijoje tautos vedlio,

¹⁴ 1885 m. Tilžėje buvo įkurta „Birutės“ draugija, kuri kartu su Vydūno vadovaujamu choru kurį laiką sėkmingai koncertavo. Tačiau ilgainiui dėl vadovų požiūrių skirtumo atsirado nedarnos, o žmonės, tai pajutę, pasitraukė. Tuomet Vydūnas 1895 m. įkūrė savo Tilžės giedotojų draugijos chorą, kuriam vadovavo net 40 metų. Tačiau iš valdžios pusės buvo reiškiamas nepasitikėjimas. Tuo metu, kai Vydūnas tobulino „Probočių šešėlius“, Johanas Sembritzkis parašė raštą (1908–1909) vidaus reikalų ministrui Berlyne, kuriame teigiama, jog „lietuvų tautinis sąjūdis yra vien politinis judėjimas [...]“ (Palijanskaitė 2018, 79).

brandžios asmenybės santykio su bendruomene problema sprendžiama atvirai ir skausmingai. Daiva Tautvydą iš anksto perspėja:

Iš lengvo tik žmogus priauga tautai.
Pradžioj jisai ramiai kvėpuodams
sáu miega prieglobstij gamtos
ir judinas tik jai paliepus.
Užeina jām paskui vargai,
kad jis gįventi nor savaip
ir skirias nuo kitų,
nužemindamas savo ârtimâ (Vydūnas 2012, 19).

Vydūnas, spęsdamas asmenybės ir tautos jungties problemą, kaip ir S. Daukantas, sukuria personažus, kurie sugeria archetipinius kultūrinio herojaus bruožus: *Daiva / Mergaitė / Moterėlė, Vîsuomis*. Jie lydi Tautvydą praeityje, dabartyje, ateityje. Vysuomis reprezentuoja tradicinę menininko, filosofo sampratą. Vysuomis yra tarpininkas tarp didžiosios gyvenimo paslapties ir Mantvydos sapnuose (intuicijoje) jaučiamos tiesos. Gediminas Karoblis nesupranta, kodėl Vydūnas Vysuomį „paverčia visos trilogijos centru“ (Karoblis 2006, 115). Tyrėjui neaiški autoriaus intencija („pradinė Vysuomio tapatybė yra egocentrizmas, o broliška meilė – paviršutinė iliuzija, kuri akivaizdžiai atsiskleidžia jo elgesyje“, Karoblis 2006, 113). Trilogijoje Vysuomio personažas sukurtas klasikinėje herojinės etikos ir atminties, o ne postmodernioje – lygių rezultatų – paradigmoje, kurioje asmenybė neskatinama paaukoti akimirkos malonumo dėl būsimos sėkmės už atliktą reikšmingą darbą. Vydūnas, Vysuomiui suteikdamas daug savųjų bruožų, siekė reflektuoti herojinės etikos tinkamumą XX amžiui. Ar modernizmo žmogui būtina aukotis, savo norus derinti su naudinga veikla tautai? Vysuomio lūpomis jis išsakė egzistencinės filosofijos abejones: kaip būti autentiškam ir dirbti kartu su kitais? Trilogijos rašymas galbūt padėjo suprasti, kad „sau-žmogus“ laisvas tol, kol jaučiasi atsakingas. Vysuomis dialoge su Mykolu perteikia identišką S. Daukantui mintį: asmenybės tapsmo procese istorija suteikia pavyzdžių, moko kurti tikslus, imtis atsakomybės, t. y. tapti sau-žmogumi:

Vîsuomis:
Esmi sau-žmogus, ne kitâm!
Mîkolas [...]:
Tai nereikėtų klausiti dîkûno? – Reikėtų savičkais
pasirûpinti! – Aš tai – toks-jau žmogus, kaip dî-
kûnas! – Aš! – Aš! Tai jau visai, kaip tēvelis kal-
bėdavo, kad mûsų Probotčiai buvo âuggtûnais! – O
aš jûjû vaikas! Jûjû ainis, jû pasekėjas!
Vîsuomis:

Dabar pasijutai žmogumi! Tikrai žmogumi, Nepa-
mirški to akies mirksnio! Brangink kitą jausmą! Bran-
gink jį! (Vydūnas 2012, 69–70).

Taigi antrojoje trilogijos dalyje „Ne-sau-žmonės“ Vydūnas paliečia vieną iš sunkiausiai tautos bendruomenėje išsprendžiamų problemų: asmenybės potencialo sklaidą ir suderinamumą su kitais. Vydūnas, kaip būdinga Vakarų mąstymui, kultūrinį herojų vaizduoja vieną ir vienišą. Filosofo atskirtis, nepriklausymas grupei ir kt. suteikia laisvės ir yra patologinio dogmatizmo antidotas, dažniausiai užvaldęs populistus. Vydūnui labiau negu S. Daukantui pavyko suproblemiti asmenybės ir visuomenės bendradarbiavimo pobūdį. Antrojoje dalyje rodoma, kad tautoje nebūna tik išmintingieji, sąmoningieji, joje didesnė dalis nebrandi. Vydūnas įveda personažų, kurie net vardais nepavadinami („Kaimėnas 1“, „Kaimėnas 2“, „Vėrukas“, „Duobkasė“, „Girtuoklis“ ir kt.), nes jie to nenusipelnė. Jo protagonistas Vysuomis, kurio vardas gali būti kildinamas nuo S. Daukanto žodžio visuomenis („visūmenį“ *LI I* 89), konstatuoja: „Vieni vargai tas jų gyvenimas. O jį dar saugoja! Taip jo trokšta. [...] Vargumas jiems brangė[s]nis už viską! Tai žmonės! – Tamsių tik šešėlių pamilė!“ (Vydūnas 2012, 61). Ankstesnėje dramos vietoje Vysuomis dar radikalesnis: „Pasiilgstat laisvės! – O tik nesiliaujate – vaikų gimdė – kitiems vergauti – Kuomet pasiliausit!“ (Vydūnas 2012, 60). Šios autoriaus antinatalistinės mintys (plg. Vyšniauskas 2018, 114–118) yra gerai apmąstytos, jis pats atsisakė turėti palikuonių, ateinančioms kartoms palikdamas didelio sąmoningumo pavyzdį, dvasios pergalę prieš žmogiškąjį instinktą. Tokia sąžininga autoriaus laikysena verta pagarbos. Kol mes nepriimsime autoriaus oraus požiūrio į gyvenimą, Vysuomis atrodys tik abstrakčios idėjos skelbėjas, išsišokėlis, pasipūtėlis, moralistas.

Svarbu pažymėti, kad S. Daukantas, „Būde“ aprašydamas senovės lietuvių gyvenimą, itin dažnai vartojo savybinį įvardį *savo* („gyniodami savo liūsybę“, „su sav lygiais žmonėmis“, *Bd* 94), įvedė *sau pono* („vienok kožnas sav pats savo bare valdimieru arba rykiu norėjo buti; nū ko ir krasztą tokio sav pono vadino valstybe; kartais tai valdimierą vadino Ponu, nū žodžio paats arba pats, pan arba pons“ *Bd* 133) sąvoką. Istorikas, perteikdamas laisvojo lietuvių požymius, nurodo, kad jis sau dirbo („sav turėjo“; „sav tiekė“, *Bd* 90; „sav skyrė“, *Bd* 111). Vydūno trilogijoje išlieka tas pats požiūris. Vysuomis, paklaustas, kas jis yra, atsako: „aš tikrasis Lietuvos dīkasis“ (Vydūnas 2012, 66), t. y. sau ponas, sau žmogus.

S. Daukantas istorijoje parodo, kaip lietuviai iš pradžių gyvena kaip gamtos vaikai, pasitenkindami tik jos teikiamomis dovanomis, visi laimingi ir vieningi, siejami tų pačių tradicijų, garbiną tuos pačius dievus. Tačiau kaimyninės tautos trokšta jų gėrybių, o lietuviai priversti kovose ginti laisvę. Bet diduomenė

pavargsta nuolatiniuose karuose su krikščionimis ir pasiduoda jų valiai, naudojami priešų teikiamomis gėrybėmis ir netenka „nė dvasios tamprybės, nė aitros liūsybės“ (*Bd* 190), o galiausiai „tyžo lepumūse svetimų pramūnių“. S. Daukanto išplėtotą pasakojimą atpažįstame šiuose Daivos žodžiuose:

Pradžioj jisai ramiai kvėpuodams
sâu miega prieglobstįj gamtos
ir judinas tik jai paliepus.
Užeina jām paskui vargai,
kad jis gįventi nor savaip
ir skiriasi nuo kitū,
nuzemindamas savo ârtîmâ.
Tai svetimi naudojas tuom.
Jâm paim žemę iš po kojū,
îkinko kûnâ tad î jungâ,
ir jo galiausiai nor pavergti dvâsiâ (*Vydūnas* 2012, 19).

Šioje citatoje galima atpažinti S. Daukanto dažnai vartotus žodžius „vargai“ (vien „Būde“ randame apie 37 šios šaknies vedinius, pavyzdžiui, *vargai, var-gų, vargantiams, vargali, vargdieniams, nuvargęs*), „pavergti“ (pvz., vien „Būde“ *vergas* ir *vergti* vedinių – apie 12).

Vydūnas, iš istoriko nusižiūrėdamas, sukūrė trilogijos pavadinimą. S. Daukantas savo darbuose kalbėdamas apie protėvius vartojo frazę „bočiai probočiai“, kartais išsiversdavo ir vienu iš jų. Štai kaip istorikas nusako „Būdo“ tikslą:

[Lietuviai,] lig pat Žiamaiczių pajurių iszsiplietė ir tenai traszkancziose giriose, nū įkurimo pasaulės nejudintose (nekuszintose), ilgus amžius dziaugdamosi liūsybe savo praboczių tarp girių laimingai gyveno, kurių czia senovės dabą ir budą užsiēmiau iszraszyti (*Bd* 10).

„Būdo“ antroje dalyje apie senovės lietuvių tikėjimą ne kartą rašoma apie šešėlius, taip pat kai kalbama apie protėvių vėles, pavyzdžiui:

Tų kuningų jautojasi prieteliai, norėdami žinoti, ar jų gentis sergantieji mirs ar iszgys, tie ligonis pagal jų nūmonę naktimis prie tos ugnies szildėsi, rytą metą jautojantiems gentims kuningai sakę ligonio szaszûlėtį pas ugnį szventą regėję ir jam besiszildant ženklus smerczio arba sveikatos matę, ir tajp, kurs ligonis iszgyšias; to szaszûlėtis veidu į ugnį atsukęs szildėsi, kurs miršias, to szaszûlėtis pakalą į ugnį atsukęs stovėjęs (*Bd* 96).

[...] nekurie Dievmeldžiai tarp jų tarėsi, garūse valgių regį szaszûlėczius mirusiųjų, tenai valganczius ir girdį jų sznabždėsj (*Bd* 121).

Vydūnas siuntė Jurgiui Šauliui redaguoti dramos tekstą, nes šis kūrinys jam buvo labai svarbus, rašė jį turėdamas kilnų tikslą: „Bet mân jau beveik gailu, kad Jus taip apsinkinti turiu. Vienok atsimenant, jog tas veikals tur pastoti Tėvînės lâbu, tai jau – kâ veiksi!“ (Vydūnas 1908). Nemačius J. Šaulio atsakymų dėl vieno ar kito paklausimo suredaguoto teksto reikalu, negalime būti tikri, tačiau esame linkę apie visumą spręsti iš atskiros. Norisi atkreipti dėmesį, kad S. Daukantas „Būde“ gausiai vartojo žodį *vėlė*, ir Vydūnas savo redaktoriaus klausė, kurį žodį geriau vartoti – *vėlė* ar *siela*. Paskaičius trilogiją, matyti, kad abu šie žodžiai kūrinyje randami. Todėl peršasi išvada, kad galbūt J. Šaulys paaiškino šių žodžių skirtingas reikšmes. Juk siela vadinama tam tikra savarankiška substancija, egzistuojanti kiekvieno žmogaus viduje, o *vėlė* – tai mirusiojo siela. Tokią išvadą patvirtina ir Vydūno tekstas, nes žodis *siela* vartojamas tada, kai kalbama apie žmogaus vidaus potyrius, ten verdantį gyvenimą, o *vėlė*, kai rašoma apie mirusiųsiuosius. Išlikusiuose Vydūno laiškuose J. Šauliui randame ir daugiau autoriaus abejonių dėl paskirų žodžių (*nugrimzti, vėtra*), kurie buvo aptinkami S. Daukanto tekstuose. Jei J. Šaulys patardavo, kad abu žodžiai tinkami vartoti, tikėtina, jog autorius žodžius vartojo sinonimiškai, bet tiesiog vadovavosi skambumo, ritmo, rimo kriterijais, kurie buvo svarbūs ir S. Daukantui.

Tikėtina, kad trilogijos pirmojoje dalyje „Vėtra“ veikėjo, laisvojo lietuvio, vardas Angis paimtas iš „Būdo“:

Lygia dalia pilės vyras arba pilės–pons, turėjo sav pripadėtoją vyresnijį, *anginu* vadinamą, kurs angas pilės saugojo, ir uždarius, jų raktus pas savę laikė, be jo žinios karei esant nieks negalėjo įeiti į pilę nei iszeiti (*Bd* 166).

Ir kiti šios dalies veikėjų vardai (pvz., Mantvydas, Kernius), kaip ir dalių pavadinimai („Anga“, „Vėtra, „Ne-sa-zmonės“, „šventa ugnis“), sietini su S. Daukanto teksta. Ir vėl galima pasitelkti 1908 m. sausio 28 d. Vydūno laišką J. Šauliui: „turiu dabar ir Vėtra. Dėkui labai. [...] Vietoj Vėtra nebegaliu Audros statyti, kličos jau padirbtos“ (Vydūnas 1908). Akivaizdu, kad J. Šaulys siūlė rašyti ne *vėtra*, o *audra*, bet kaip Vydūnas sakė, šito pakeisti jau nebebuvo galima. „Būde“ aprašydamas senovės Lietuvos girias, istorikas nurodo, kad pagrindinė jėga, kuri jas naikino, buvo ne žmogaus veikla, bet laikas, pati gamta („Nū audrų ir vėtrų sankritos gulėjo“, *Bd* 11). Be to, „Lietuvos istorijoje“ žodis *vėtra* gausiai vartojamas apibūdinant netikėtus priešų ar pačių senovės lietuvių užpuolimus, kovos eigą („Meldžionys, vėtra tenai įsilaužė“ *LII* 169). Senovės lietuvis, anot autoriaus, mokėjo saugoti miškus, nes jie jam buvo namai, maisto, rūbų, apavo teikėjas, o jie nyko natūraliai, veikiant gamtos jėgoms. S. Daukanto perteiktas ekologinis santykis su aplinka („atmenamai dar Lietuvoje bei Žiamaicziūse neiszzengamos

grios buvo [...] giria pacziose dainose yra minavojam[a]. Žiamaicziai ne vien taupė ir augino girias, bet ir gyventi jose didžiai mėgo“ *LII* 82) buvo priimtinas Vydūno pasaulėžiūrai. Trilogijos prologo scenovaizdis turėtų būti, pasak autoriaus, sukurtas taip, kad atrodytų kaip „Gamtos Šventikla“ (Vydūnas 2012, 8). Dramos prologo ir dalių remarkose atpažįstama S. Daukanto žodžių, frazių. An-tai prologe autoriaus pateiktas scenovaizdžio aprašymas tarsi „Būdo“ pratarinės ir senovės lietuvių šventyklos aprašymų parafrazė. Vydūnas išlaikė aukštų medžių susipynusių šakų motyvą, kurį S. Daukantas perėmė iš kronikų: vieta, kur šakos susipynusios, simbolizavo energetiškai stiprią, ypatingą vietą:

Mižkas. Gilumoj didžiū medžiū tankuminas. Priekakį stovi taipojau didi medžiai, bet retšiau. Vidurį, mąžumà dečinèn nuo žiūrėtojų, kalvutė. Tčia dviejū medžiū stuobriu. Tarp jųdviejū aukuro griuvėsiai (Vydūnas 2012, 24) ← tankmes (*Bd* 21); dėl didelumo ir tankumo bei baisumo girių (*Bd* 175); ← tankmes (*Bd* 31); iš to stūbrio (*Bd* 89).

Vydūnas nurodo, kad aukšti medžiai turi būti tik scenos pakraščiuose, o viršuje jie turi susipinti. Nurodoma, kad scenoje yra matomas stuobrys su šaknimis:

Argi gīvībės pasiilgęs
kaip koks želmuo, kursai svetur
beaugdams vargst ir nyksta,
tikrų čaknų lig neturėdams? (Vydūnas 2012, 9–10)

Vydūno tekste nudžiūvęs stuobrys su šaknimis simbolizuoja žmogų be šaknų, t. y. be tėvynės, bet jo pavidalas paimtas iš S. Daukanto:

Tū pacziu laiku Igumiai pilį Kessę apgulė ir idei įvairiai grūdėsi tenai: kaipogi išsraudami iš szaknų medžius su szakomis statė į rindą, už kurios užsiglaudę leido vilyczias ir akmenis ant Vokieczyų (*LII* 186).
Lietuviai ir Žiamaicziai vijo jų su tokia aitra, jog sulužus ragotinėms, su medžiais, išz kero rautais, skriejančius meldžionis pažlė (*LII* 249).

Vis dėlto Vydūnas, pasitelkdamas S. Daukanto tekstą, prologo scenovaizdį kuria ne kaip konkrečią senovės lietuvių šventyklą, bet kaip gamtos šventyklą, tokiu apibendrinimu praeities laiką atkeldamas į dabartį, išreikšdamas užuominą, kad visa Lietuva yra šventykla, nes gamta regėjo istoriją.

Ne tik scenovaizdžio detalės (didi medžiai, medžių tankumynas, takas, susipynusios medžių šakos, kelmai su šaknimis, kapai, plynia, namų aprašymas) aprašytos pavartojant S. Daukanto žodžius, bet ir veikėjų apranga. Kiekviename trilogijos puslapyje, dialoguose gausu istoriko leksikos, junginių: „atėjūnai“; „pa-

stoti vîru“; „šventos [...] vietos“; „vêlės“; „ragotinės“; „apgînêjas“; „kraujân gerdami“; „jotgiai“; „vienîbėje kovosim“; „kârduose“; „dûmais virs“; „parklosim“; „užniksim“; „dingtûn liepsnose“; „aukuro griuvêšû“; „içguiti“; „žiûri akîlai“; „rûpesniai spaudžia“; „Krîžeiviai laužias“ ir t. t.

Pabaigoje tenka apgailestauti, kad dar daug liko nepasakyta. Tačiau belieka ramintis, kad Vydūno kūryboje esančių daukantizmų paieškos ir tyrimo pradžia padaryta.

Apibendrinimas

Vydūno kūrybinio kelio pradžioje S. Daukanto istoriniai darbai buvo reikšmingi istorinėms, visuomeninėms pažiūroms, interesų kryptims ir veiklos nuostatoms galutinai subręsti. Šeimoje įdiegta gyvenimo samprata, nubrėžtos moralės ribos tiek S. Daukantui, tiek Vydūnui padėjo suprasti gimtųjų namų reikšmę, asmenybės gebėjimo įsitraukti į šeimos / bendruomenės interesų lauką svarbą, laisvės ir atsakomybės jungtį. S. Daukanto ir Vydūno autobiografiniai liudijimai rodo, kad gyvenimo prasmės ir tikslo nustatymus, paremtus herojinės praeities pasakojimais, abu išsinešė iš namų. Biografijos paralelės liudija buvus panašias asmenybes, todėl Vydūnas istoriko tekstuose ieškodavo maksimaliai daug reikšmių.

Vydūnas, perskaitęs „Budą. Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių“ ir „Lietuvos istoriją“, S. Daukanto sukurtą senovės lietuvių pasaulį pamatė kaip archetipą ir perkėlė į filosofinį lygmenį, apmąstė asmenybės ir tėvynės, asmenybės ir tautos jungties modelį. Dramose jis pateikė imitacinius modelius siūlomai aksiologijai patikrinti. Vydūnas pirmasis S. Daukanto sukurtą pasaulį perkėlė į sceną ir lietuviams suteikė galimybę persikūnyti į senovės lietuvių, įsijausti ir atsirinkti, kas, steigiant modernią lietuvių visuomenę, vis dar būtų aktualu. Trilogijoje „Probočių šešėliai“ Vydūnas svarsto asmenybės tapsmui būtiną tėvynės istorijos sandą, o jo stoką interpretuoja kaip klaidžiojimą ūkuose, gyvenimą tamsumoje.

Vydūnas, S. Daukanto tekstų paveiktas, sukūrė savo filosofijos esminės kategorijos „sau-žmogus“ raišką, perėmė ir savaip transformavo pagrindines humanistinės, egzistencinės teorijos atramas. Jis, imituodamas S. Daukanto sukurtą realybę, dar kartą prisilietė prie svarbiausio klausimo, ką reiškia būti žmogumi?

Vydūnas iš S. Daukanto perėmė nutautėjimo istorijos turinį ir tautos vedlio būtinumo idėją bei su tuo susijusią leksiką. Ankstyvuosiuose kūriniuose vaizdavo tautybės išsižadėjimo ir laipsniškos moralinės degradacijos temą. Vydūnas pasako tą patį, ką S. Daukantas, – svarbu atmintis, ji naujoms kartoms perduoda pasiteisinusį tautos gyvenimo modelį.

S. Daukanto išplėtotą istorijos sampratą, kaip tautos ateitį grindžiantį pasakojimą, lemiantį norą laisvai gyventi, kaip gyveno protėviai, Vydūnas išplėtojo trilogijoje „Probočių šešėliai“. Vydūnas, pasitelkdamas S. Daukanto istoriją, jos raišką, sprendė asmenybės / filosofo ir tautos santykio problemą. Vydūno kūryboje vyrauja samprata apie būtinas tautai asmenybes, kurios ir sau, ir kitiems formuluoja kilnius bendrus tikslus. Pagrindinis veikėjas Tautvyda įkūnija ne tik atbundenčio lietuvių bruožus, bet ir europinės literatūros herojų su tradicine *arētē* (virtus).

Literatūra

- Bagdonavičius 1987 – V[acys] Bagdonavičius. *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*. Vilnius: Mintis.
- Bagdonavičius 2005 – Vaclovas Bagdonavičius. *Sugrįžti prie Vydūno*. Vilnius: Kultūra.
- Bagdonavičius 2009 – Vaclovas Bagdonavičius. Martynas Jankus ir Vydūnas: bendrumai ir skirtybės. *Knygotyra* 52, 90–106.
- Bagdonavičius, Martišiūtė-Linartienė 2017 – Vaclovas Bagdonavičius, Aušra Martišiūtė-Linartienė. *Vydūnas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Bd 1892 – [Simonas Daukantas]. *Budas. Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių. Paraszė Simanas Daukantas Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistras*, antras spaudimas, kasztais „Susivienijimo Lietuvių Katal. Amerikoje“, Plymouth, Pa., Spaustuvėje Jūzo Pauksczcio.
- Bilele 1902 – Bilele A. Isz Daukanto Istorijos R. *Bendraitė*. Knyga Pirma. Bitėnai, Ibleido Prufu Lietuwiu Sufiwienijimas, 22–28.
- Bončkutė 2002 – Roma Bončkutė. Dar kartą apie Simono Daukanto ir Motiejaus Valančiaus susitikimą. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 20, 21–38.
- Bončkutė 2015a – Roma Bončkutė. Kristijono Donelaičio įtaka Simono Daukanto kalbai. *Knygotyra* 64, 222–245.
- Bončkutė 2015b – Roma Bončkutė. Dvi asmeninės bibliotekos – viena vizija: Simonas Daukantas ir Jurgis Plateris. *Knygotyra* 65, 48–65.
- Bončkutė 2016 – Roma Bončkutė. Simonas Daukantas – *Metų* skaitytojas. In *Kristijono Donelaičio reikšmės*. Sud. Mikas Vaicekuskas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 126–158.
- Bončkutė 2019a – Roma Bončkutė. Simono Daukanto pėdsakas Šatrijos Raganos kūryboje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 42, 151–177.
- Bončkutė 2019b – Roma Bončkutė. Istorinių Šatrijos Raganos pasakojimų *Lietuvos senovės septyni paveikslai* daukantiškieji šaltiniai. *Senoji Lietuvos literatūra* 48, 122–148.
- Bončkutė 2019c – Roma Bončkutė. Simono Daukanto *Būdo* receptija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą*. *Archivum Lithuanicum* 21, 165–192.
- Bončkutė 2019d – Roma Bončkutė. Daukantiškas Granausko alsavimas. *Acta linguistica Lithuanica* 81, 215–234.
- Daukantas 1893 – Simonas Daukantas. *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*. Bitėnai. 96 p.
- Daukantas 1899 – Simonas Daukantas. *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*. Lietuvos istorijos tęsinys iki Liublino unijos, laisvai atpasakotas J. Bielinio, parasztyti per Simoną Daukantą, philosophijos magistrą, 1850 metuose, 97–240.
- Daukantas 1929 – Simanas Daukantas. *Darbay senuju Lituwju yr Žemaycziu 1822*, spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai. Kaunas: „Spindulio“ Bendrovės spaustuvė.

- Daukantas 1998 – *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui: epistolinis dialogas*. Įvadinis straipsnis: „Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas“ (p. 7–170), pratarė, leidinio sudarymas, redagavimas, aiškinimas, Teodoro Narbuto laiškų vertimas iš lenkų kalbos – Reda Griškaitė. Vilnius: Mokslas, 1996.
- Eco 1984 – Umberto Eco. *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts*, Bloomington: Indiana University Press. Prieiga internetu: <http://www.scribd.com/doc/48058153/Umberto-Eco-The-Role-of-the-Reader#scribd>.
- Gieda 2018 – Aurelijus Gieda. Idėjų istorija ir Simono Daukanto biblioteka. *Tarp knygų*, gruodis, 17–20.
- IK – [Simonas Daukantas.] *Išrašai iš knygų. 39 lapai*. LLTIB: f. 1 – SD 31 (rankraštis, autografas).
- Karoblis 2006 – Gediminas Karoblis. Vydūnas ir jo dramų: tapatybės, lūžiai ir iškreiptos figūros. *Literatūra* 48 (6), 105–123.
- LII – [Simonas Daukantas]. *Lietuvos istorija*. Nū seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K. Parašyta 1850 m. Simono Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Filozofijos Magistro, Kninga 1, Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukščio, Plimuth. Pa., 1893, 483 p.
- LI – [Simonas Daukantas]. *Lietuvos istorija*. Nū seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K. Parašyta 1850 m. Simono Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Filozofijos Magistro, Kninga 2, Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukščio, Plimuth. Pa., 1897, 531 p.
- Humboldt 1836 – Wilhelm von Humboldt. *Übergang zur näheren Betrachtung der Sprache. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Faksimile-Druck nach Dümmlers Original-Ausgabe. Prieiga internetu: <https://archive.org/stream/berdieverschied00humbgoog#page/n19/mode/2up>.
- Le Goff 1992 – Jacques Le Goff. *History and Memory*. Translated by Steven Rendall and Elisabeth Claman. New York, Oxford: Columbia University Press.
- Lebedys 1972 – Jurgis Lebedys. Simono Daukanto biblioteka. In Jurgis Lebedys. *Lituanistikos baruose 1: Studijos ir straipsniai*. Vilnius: Vaga, 304–326.
- Palijanskaitė 2018 – Rima Palijanskaitė. *Vydūnas. Regėjimai, darbai, atradimai*. Šiauliai: Lucilijus.
- Pivoras 2018 – Saulius Pivoras. Politinės mąstysenos tradicijos Simono Daukanto istoriografijoje: respublikizmas ir verslumas. *Darbai ir dienos* 70, 89–111.
- Platonas, 1981: *Valstybė*, parengė Jonas Dumčius, Ramutė Jakimavičiūtė, Kristina Rickevičiūtė. Vilnius: Mintis.
- Rimša 1994 – Vytautas Rimša. Vydūno raštų kalba. *Vydūnas lietuvių kultūroje*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 191–200.
- Rutenbergas 1922 – Giršas Rutenbergas. *Simonas Daukantas – lietuvių atgimimo pranašas*, su prof. Mykolo Biržiškos prakalba, iš vokiečių kalbos vertė Justas Baltrušaitis. Kaunas: [s.n.].
- Subačius 2018 – Giedrius Subačius. *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Šemerys 1937 – Salys Šemerys. Vydūno gyvenimas. *Aukuras, draugija tautos kultūrai kelti*. Klaipėda: „Aukuro“ valdyba, 40–66.
- Vydūnas 1902a – L. A. Lietuwa. *Bendraite*. Knyga Pirma. Bitėnai, Ibleido Prufu Lietuwiu Sufiwenijimas, 6.
- [Vydūnas] 1902b – L. A. Atsiminimas Senoves. *Bendraite*. Knyga Pirma. Bitėnai, Ibleido Prufu Lietuwiu Sufiwenijimas, 21.
- [Vydūnas] 1902c – L. A. Motinos kalba. *Bendraite*. Knyga Pirma. Bitėnai, Ibleido Prufu Lietuwiu Sufiwenijimas, 65.

Roma Bončkutė

INTERTEXTS FROM WORKS BY DAUKANTAS
IN 'SHADOWS OF THE ANCESTORS'
(PROBOČIŲ ŠEŠĖLIAI) BY VYDŪNAS

Summary

Vydūnas (Vilhelmas Storostas, 1868–1953) lived in East Prussia, surrounded by German culture. He was fluent in German, but used his native Lithuanian language to communicate with his mother and his Lithuanian neighbours. When he started writing in Lithuanian, he encountered a problem with the expression of his thoughts. His published works show that from 1900, his writings make increasingly frequent mentions of Daukantas, as well as extracts from the historian's writings. Vydūnas' drama 'Shadows of the Ancestors' (*Probočių šešėliai*), written in 1900, contains a number of Daukantas' intertexts. As well as historiographical concepts and analogies, the works of Simonas Daukantas (1793–1864) were an important source of the Lithuanian language and the development of the national consciousness in the late 19th and early 20th century. Many works by Lithuanian writers from the 19th and 20th centuries contain elements of his writings.

The focus of this research is the influence Daukantas' histories had on Vydūnas' dramas. The research object is the intertextual references to Daukantas in Vydūnas' dramas. Based on a comparative analysis of texts by Daukantas and Vydūnas, the article hypothesises that the author of the dramas was the ideal reader of the historian's writings, and applied concepts, motifs and images from the writings. Vydūnas was inspired by Daukantas, and used many phrases coined by the historian, which became part of the common lexicon of Lithuanian romantic literature.

The article focuses on the trilogy 'Shadows of the Ancestors', which was written in 1900, first performed in 1901, and published in 1908, for it vividly reveals the peculiar principles of the playwright and philosopher's world-view and work. This is Vydūnas' first historical drama, the title of which contains words used by Daukantas: *probočiai* (forefathers) and *šešėliai* (shadows). In order to show that both authors have a similar cognitive system, the lives of both are discussed. It is established that both grew up in families with similar values, and both are linked by similarities in their dialect. These authors formed similar cognitive systems, by studying many of the same works by West European researchers. One of the authors who had a significant impact on both was Johann Gottfried Herder (1744–1803), from whom both embraced the category of humanism. Both read

many of the same works by Indo-Europeanists, etc. The analysis demonstrates that Vydūnas was influenced by Daukantas' historiography, and adopted the historian's themes, concepts, motifs and expressions of thought. It shows that Vydūnas perceived the ancient Lithuanian world created by Daukantas' historiography as an archetype, and raised it to a philosophical level, where he created a universal model of the connection between the individual and the homeland, and presented imitation models to confirm the proposed axiology in his dramas.